

Sturarna – en dramatisk släkthistoria

Bo Eriksson, *Sturarna. Makten, morden, missdåden*, 372 s., ill., Norstedts, Stockholm 2017.

HISTORIKERN, FIL.DR BO ERIKSSON, som tillika är redaktör för svensk *Historisk Tidskrift*, har skrivit en populärhistorisk bok om Sturarna. Slutresultatet är en dramatisk och i flera fall blodig skildring av en adelssläkts öden i Sverige under senmedeltiden och 1500-talet. Bokens undertitel ”Makten, morden, missdåden” är inte helt adekvat, då Sturarna knappast i detta sammanhang kan anses ha gjort sig skyldiga till värre missdåd. Här avses ju i stället deras mördare, kung Erik XIV.

Den röda tråden i boken är händelserna våren 1567, vilka utmynnade i den blodiga uppgörelsen mellan kung Erik XIV och medlemmar av Stureätten trefaldighetsaftonen den 24 maj. Men i fonden relaterar författaren kunnigt om Sturenamnens och Stureättens historia, om riksförståndarna Sten Sture d.ä., Svante Nilsson Sture och Sten Sture d.y., om bakgrunden till de dramatiska händelserna våren 1567 och slutligen i det sista kapitlet ”Myt och minne” om händelsernas eftermäle. Boken innehåller tio kapitel och har i stället för fotnoter en analyserande och användbar bibliografi i slutet. Därtill förekommer tolv illustrationer i färg sammanförda i bokens mitt.

Bo Erikssons bok är strängt taget inte bara en berättelse om Sturarnas historia, utan syftet är, vilket författaren själv konstaterar i inledningen, ”att placera Sturarna – genealogiskt handlar det om tre skilda ätter som burit namnet Sture – och deras främsta representanter i sina rätta historiska miljöer [...]”. Eriksson ser Sturarnas historia som en kamp mellan flera mäktiga ätter och kraftfulla nätverk. Det gäller kampen mellan den medeltida aristokratin och Vasaätten, en kamp som så småningom utmynnade i den sistnämndas seger med arvkungadömet som slutpunkt.

I kapitlet ”Preludium” skildrar författaren händelserna på Svartsjö våren 1567, då den redan till sitt sinne rubbade konungen lät samla medlemmarna av Höga nämnden, en kungslig specialdomstol, på sitt slott. Den sjuke kungen såg konspirationer överallt, både hos sina halvbröder hertigarna Johan och Karl och framför allt hos den svenska högadeln och då enkannerligen bland Sturarna. Hertig Johan satt redan fängslad anklagad för högförräderi, men Erik XIV avsåg att också fångsla Svante Sture och hans två söner Erik och Nils Sture samt deras fränder, Sten Axelsson Banér och Abraham Gustafsson Stenbock med flera och föra dem till Svartsjö för att där ställa dem inför sin Höga nämnd. Denna nämnd inrättades

1560 på konungens initiativ och verkade som ett slags högsta domstol. Den var samtidigt både en förvaltningsdomstol och en politisk domstol. Bo Eriksson nämner att domstolen under perioden 1560–1570 utdömde närmare 300 dödsdomar, även om många av de dömda senare benådades. Höga nämnden leddes ofta av ”prokurator” Jöran Persson, kungens viktigaste rådgivare.

Efter denna inledning ägnar författaren cirka 100 sidor (kapitlen ”Sture ett namn som förpliktigade” och ”I historiens spegel”) åt att beskriva Stureätterna och den historiska bakgrunden ända från början av 1300-talet, då de första personerna med namnet Sture dyker upp i Sverige. Dessa män, Rörík Sture och Anund Sture, förde bägge ett vapen med tre sjöblad och var förmodligen släkt. De har båda signerat det så kallade försoningsbrevet mellan den danske kungen Erik Menved, den norske kungen Håkon och den svenske kungen Birger efter att ett fredsfördrag ingåtts i Oslo 1310. Anund Sture tillhörde som riksråd rådsretsen och var hertig Eriks änka Ingeborgs förtrogne. Hon i sin tur var mor till svenske kungen Magnus Eriksson. Anund Sture, död cirka 1361, var stamfar för Sjöbladsätten och riksföreståndaren Sten Sture d.ä. var hans sonsonsonson.

Följande bemärkta Sture som dyker upp under medeltiden är Rörík Sture den äldres sonson Magnus Sture, en småländsk riddare (död cirka 1419) som tillhörde den svenska frälseätten Gumsehufvud. Han deltog i hyllningen av Erik av Pommern som svensk kung på Mora äng 1396 och dubbades där till riddare och verkade bland annat som häradsövding i Småland. Ätten dog dock ut på svärdssidan år 1434 då Magnus son Bengt Sture avled.

Följande Stureätt är den så kallade yngre Stureätten, med Nils Sture, död 1494 som första företrädare. Han var son till riksrådet Bo Stensson av ätten Natt och Dag och dennes hustru Katarina Svendsdotter Sture, dotter till Sven Sture, död 1424. Den sistnämnde var sålunda Nils Bossons morfar och av denne tog han namnet Sture. Nils Sture gjorde på 1440-talet hovtjänst för unionskungen Kristoffer av Bayern i Köpenhamn och dubbades till riddare år 1451. Han gifte sig med Birgitta Karlsdotter, systerdotter till kung Karl VIII Knutsson (Bonde) och knöts därmed till kungamakten. När Karl Knutsson år 1464 ville återvinna sin kungakrona, slöt Nils Sture lojalitet upp vid hans sida. Försöket misslyckades den gången, men 1467 kunde Karl Knutsson återvända från Finland och blev igen svensk konung. Nils Sture fungerade till och med en kort tid år 1468 som ställföreträdande regent eller riksföreståndare, då Karl Knutsson var på resa.

Sten Sture d.ä. (död 1503) som efter Karl Knutssons död blev svensk riksföreståndare var därefter i praktiken svensk regent i nära nog tre decennier. Sten Sture d.ä. utgör, med Bo Erikssons ord den starkaste länken ”I berättelsekedjan som förbinder Sturarna över tid [...]”. Han var son till Gustaf

Sture och dennes hustru Birgitta Stensdotter Bielke, halvsyster till kung Karl Knutsson. Efter Gustaf Stures död 1444, då Sten var under tio år gammal, gifte modern om sig med slottsfogden Gustaf Karlsson Gumsehufvud, som alltså blev Sten Stures förmyndare. Styvfadern var hövitsman på Västerås slott och senare på Kalmar slott, och Sten växte sålunda upp på dessa slott. När Kristian I blev unionskonung år 1457 dubbades den cirka tjuugoårige Sten Sture till riddare tillsammans med brodern Anund.

Därefter gick Sten Stures bana spikrakt uppåt. Han gifte sig år 1467 med Ingeborg, dotter till Åke Axelsson Tott och Märta Bengtsdotter (Vintorpsätten). Svärfadern tillhörde de mäktiga Axelssönernas krets. Äktenskapet blev emellertid barnlöst, vilket innebar att ätten dog ut på svärdssidan. Men Sten Sture den äldres syster Birgitta blev farmor till Gustav Vasa och därmed kunde vasaätten också rida på Sturarnas traditioner.

Omedelbart efter morbrodern kung Karl Knutssons död på Stockholms slott den 15 maj 1470 utropade sig Sten Sture till hövitsman i Stockholm. Med Axelsönernas stöd i riksrådet kunde han också utropa sig till riksföreståndare. Bo Eriksson fastslår att det egentligen var fråga om en statskupp ”i sann Karl Knutsson-anda”, då ju inget riksmöte hunnit sammankallas för att utse riksföreståndare. Ivar Axelsson, som var Karl Knutssons svärson, skulle enligt ett tidigare beslut fungera som ställföreträdande riksföreståndare tills en ny kandidat hade utsetts av riksmötet. Men detta föregick sålunda Sten Sture d.ä. genom sina snabba åtgärder.

Tillsammans med den nye riksföreståndaren Sten Sture d.ä. (Sjöblad) mötte Nils Sture unionskungen Kristian I:s trupper i det beramade slaget vid Brunkeberg den 10 oktober 1471. Kristians trupper belägrade Stockholm, medan Sturarna med sitt folk, av vilka en stor del var allmogetrupper, skyndade mot huvudstaden, där Kristians styrkor slagit läger utanför staden på Brunkebergs ås. Slutresultatet av den länge hit och dit böljande blodiga striden var att Sten Sture och hans härförare Nils Sture med bland annat dalkarlarna i sitt följe stod som segrare och unionskungen Kristian I tvingades fly landet. Bo Eriksson framhåller en viktig iakttagelse, nämligen att svensk allmoge och svenska frälsemän fanns på bägge sidor, till exempel Arvid Trolle och Knut Posse på Sturarnas sida och Oxenstiernorna på Kristians sida.

Under sina närmare trettio år som riksföreståndare i Sverige blev Sten Sture d.ä. symbol för kampen mot de danska unionskungarna. Också inom Sveriges gränser tvingades Sten Sture kämpa mot en fientlig opposition, bland annat hans svurne motståndare ärkebiskopen Jakob Ulvsson och riksrådet Arvid Trolle. Men Sten Sture lyckades genom att samla dalkarlarna bakom sig, en tradition som också Gustav Vasa senare använde sig av, gå segrande ur striden mot unionskungen Hans, kung i Sverige under namnet Johan II sedan 1497, och blev ånyo i november 1501 vald till riks-

föreståndare. Bland sina främsta anhängare kunde herr Sten räkna biskop Hemming Gadh och den unge Svante Nilsson, son till ovan nämnde Nils Bosson. Sten Sture d.ä. avled i Jönköping den 14 december 1503.

Svante Nilsson, död 1512, kallade sig aldrig Sture, men var med Bo Erikssons ord ”en Sture i genealogisk mening och politisk gärning.” Han var son till Nils Sture och blev farfar till Svante Sture (den yngre Sture-ätten) och farfarsfar till bröderna Nils och Erik Sture, alla mördade av Erik XIV. Paradoxalt nog ställde sig Svante Nilsson på kung Hans sida i dennes kamp mot den svenska riksföreståndaren Sten Sture d.ä. på 1490-talet. Efter fredsuppgörelsen 1497 blev Svante Nilsson riddare och marsk. I motsats till Sten Sture d.ä. var Svante Nilsson inte folkkär, även om han var en framstående krigare. Men han kunde inte hålla ordning, med Bo Erikssons stämna: ”I riket, med sina gods, i sitt eget hushåll; det uppstod alltid problem.” Trots det utsågs han till ny svensk riksföreståndare efter Sten Stures död år 1503. Han lyckades snart få en brytning till stånd med kung Hans och krig bröt åter ut. Än en gång gällde det unionens vara eller icke-vara. Svante Nilsson hade också emot sig en växande opposition bland de svenska riksråden och slutligen uppsade riksrådet Svante Nilsson tro och lydnad år 1511. Han avled slutligen på Västerås slott i januari 1512. Bo Eriksson menar att Svante Nilssons bryska uppförande och häftighet till en stor del kan tillskrivas den sjukdom, långtgående syfilis, som han enligt senare medicinsk forskning led av. Säkert är i alla fall att han avled i sviterna av denna hemiska sjukdom.

Men Svante Nilsson hade en son, Sten Svantesson, som var född 1492 eller 1493. Han avled redan år 1520 under sin kamp mot unionskungen Kristian II, men hann därförinnan prägla både sitt eget och sin ätts eftermäle. Som Bo Eriksson säger, han var ”[...] Sturen som kunde ha blivit kung”. Redan som ung förbereddes herr Sten för att någon dag axla faderns mantel. Han utsågs redan 1511 till ståthållare i Västergötland och gifte sig samma år med Kristina Nilsdotter Gyllenstierna. Redan i januari 1512 visade han efter faderns död prov på stor kraft genom att utmanövrera Erik Trolle som utsetts till ny riksföreståndare av riksrådet. Sten Sture d.y., som han nu kallade sig, reste land och rike runt vädjande till den svenska allmogen och lyckades i juli 1512 bli vald till ”riksens föreståndare”. Han tvingades dock avge många politiska löften och gå med på många eftergifter till riksrådet för att nå sitt mål.

Konungaskiftet 1513, då Kristian II blev kung efter Hans frånfälle, möjliggjorde för Sten Stures del en aktivare krigspolitik mot unionskungen, med målet att utträda ur unionen. Han bedrev propaganda bland allmogen för att vinna den för sin sak. Samtidigt skaffade han sig fiender inom riksrådet, bland annat den äldre ärkebiskopen Jakob Ulvsson, som suttit i sitt ämbete sedan 1469 och även skulle komma att överleva den unge, rabulistiske

riksföreståndaren. Jakob Ulvsson avgick på grund av ålder från sin post som ärkebiskop år 1514 och efterträddes av en annan ung man, Gustav Trolle, son till Sten Sture den äldres antagonist Arvid Trolle. Den nye ärkebiskopen invigdes 1515 i ämbetet av påven i Rom och fick bland annat rätt att hålla en styrka på 400 man i sin borg Almarästaket nära huvudstaden.

Sten Sture d.y. visade emellertid under de följande åren prov på en kombination av politiskt och militärt strategisk tänkande. Han slog år 1517 tillbaka den danska flottan som under amiral Sören Norby försökte inta Stockholm, han tillfångatog Sten Oxenstierna på Nyköpingshus, som tillhörde hans fiendekrets, lät år 1518 avsätta ärkebiskop Gustav Trolle som fängslades och fördes till Västerås slott, där han spärrades in. Sten Sture bannlystes och hela Sverige lades under interdikt av den romersk-katolska kyrkan. Kriget mot danskarna fortsatte, men Sten Stures trupper besegrade än en gång danskarna, nu i slaget vid Brännkyrka år 1518. Vid vapenstillståndsförhandlingarna i Österhaninge gjorde sig unionskungen Kristian II skyldig till grovt svek och tog den svenska delegation på sex man som gisslan och seglade hem med dem till Danmark. En av gisslans medlemmar var Gustav Eriksson Vasa, som fick tillbringa flera år i dansk fångenskap. Följande år förnyade Kristian sitt anfall och intog bland annat Borgholms slott på Öland. Krigslyckan vände så småningom till danskarnas fördel. I januari 1520 inföll Kristian med en stor armé i Halland och i de följande striderna sårades Sten Sture d.y. den 19 januari 1520 på sjön Åsundens is nära Bogesund av en kanonkula som slet sönder hans ben. Han fördes norrut mot Stockholm, men avled på vägen i en slåde i början av februari innan han hunnit fram. Huvudstadens försvar leddes därefter av änkan Kristina Gyllenstierna.

Det som sedan följde är välkänd historia. Efter att Stockholms stads portar öppnats för Kristian II iscensattes vad som kallats Stockholms blodbad, en händelsekedja som inleddes med en tredagar lång fest och utmynnade i ett blodbad där nära 90 adelsmän, högadliga anhängare till den avlidne Sten Sture d.ä. avrättades. Änkorna inklusive Kristina Gyllenstierna och Gustav Vasas syster Margareta fördes till Danmark där de kastades i fångelse. De som överlevde frigavs först efter ett diplomatiskt avtal i januari 1524. Men då hade unionen redan upplösts och Gustav Vasa utsetts till Sveriges konung i Strängnäs den 6 juni 1523.

Efter denna ”historieskrivning” ställer författaren åter in sitt fokus på Uppsala i maj 1567 och på kung Erik XIV på det kungliga slottet Svartsjö. Dit var också greve Svante Sture på väg för att försvara sina söner Erik och Nils Sture, som hotades av dödsdomar utfärdade av den kungliga specialdomstolen Höga nämnden. Svante, Erik och Nils Sture hade redan tidigare anklagats för förräderi och andra försummelser och blivit dömda för dessa brott. Sturarna fördes från Svartsjö till Uppsala, dit också kung Erik färdats.

Bo Eriksson redogör förtjänstfullt för Eriks och hans rådgivare Jöran Perssons motiv och för Höga nämndens och ständernas domar mot Sturarna. Därefter följer ett kapitel ”Familjen Sture och rikedomarna”, som visserligen är välgrundat, men som med fördel kunde ha kommit något tidigare, så att de fällda domarna mot Sturarna och de blodiga händelserna trefaldighetsaftonen den 24 maj 1567 skulle ha bildat en obruten skildring. Den dramatiska händelsekedjans klimax är givetvis Sturemorden, då den till sinnet tydligt rubbade kungen åtföljd av sina drabanter gick från fängelsecell till fängelsecell och lät dräpa Svante Sture, dennes söner Nils Sture och Erik Sture, samt deras fränder Abraham Gustafsson Stenbock (änkedrottning Katarinas bror) och Ivar Ivarsson Liljeörn. Även kungens gamle lärare Dionysios Beurereus fick sätta livet till. Endast Sten Axelsson Banér och Sten Eriksson Leijonhufvud skonades av profossen Per Gadd och dennes män. Erik hade nämligen befallt dem att skona ”herr Sten” och då väpnarna inte visste vilkendera herr Sten som avsågs, så skonades bägge. Kungen själv sprang till skogs och var försvunnen i flera dagar. Begravningen av de mördade Sturarna skedde i början av juli 1567 och de gravsattes i det så kallade Sturekoret i Uppsala domkyrka.

Detta händelseförlopp blev dock, som Bo Eriksson konstaterar, ”inte slutet, utan början på historien”, då riksrådet, greve Per Brahe tog kommandot under kungens ”svaghet” och omedelbart gjorde Sten Eriksson Leijonhufvud till ställföreträdande kung. Tillsammans ledde den av dem förda politiken slutligen till att Erik XIV småningom avsattes, trots att denne efter sin psykiska kollaps återtog regeringen för en tid. Eriks försök till försoning med riksrådet misslyckades. Hans spektakulära bröllop med frillan Karin Månsdotter (vilken han redan 1567 äktat i hemlighet) sommaren 1568 förbättrade ingalunda situationen, då Karin Månsdotter omedelbart efter bröllopet kröntes till Sveriges drottning, vilket sågs som en skymf mot den svenska högadeln. I mitten av juli 1568 reste hertigarna Johan och Karl slutligen upprorsfanan och fick högadeln med sig. De slog de kungatrogna styrkorna vid Botkyrka utanför Stockholm och belägrade slottet där kung Erik förskansat sig. Rådgivaren Jöran Persson arresterades i september och utsattes för en lång och plågsam tortyr som ledde till döden. Efter en kort belägring, under vilken Sten Eriksson blev ihjälstucken av kungens väpnare, gav sig Erik åt belägrarna och avsattes omgående. Kuppmaakarna hade därmed segrat och Johan III kunde krönas till Sveriges konung 1569.

Bokens sista, tionde kapitel benämnt ”Myt och minne” skildrar Svante Stures änka Märtas fortsatta liv, Erik Stenbocks skandalösa enlevering av Malin Sture julen 1573, Sturarnas sista vilorum i Uppsala domkyrka och spåren av Sturarna i historien, till exempel namngivandet av Stureplan i hjärtat av Sveriges huvudstad Stockholm.

Bo Eriksson har författat en intressant bok om Sturarna med särskilt fokus på de så kallade Sturemorden 1567. Greppet är populärt utan att författaren gett avkall på den vetenskapliga akribin. Boken skildrar en dramatisk epok i Sveriges tidigmoderna historia, övergången från valkungadöme till arvkungadöme. I och med de i boken beskrivna händelserna konsoliderades det nyetablerade arvkungadömet. Vasaätten gick segrande ur detta tidsskede, Sturarna hörde däremot till förlorarna. Bo Erikssons bok kan med fördel rekommenderas som läsning för envar, för både historikern av facket och för en historiskt intresserad allmänhet.

Lars-Folke Landgrén